

Zahorulko R. O., Candidate of Historical Sciences,
Leading Researcher of the Department of Finding Aids,
the Central State Archive–Museum of Literature and Art of Ukraine
(Ukraine, Kyiv), mordre@ukr.net

**Kyiv Newspapers of the First Russian Revolution Times
as a Source of Studying the Ukrainians' Struggle for Ukrainisation
of the Kyiv Imperial University of Saint Volodymyr**

The author finds out the source potential of Kyiv newspapers of the First Russian revolution times for studying the Ukrainians' struggle for Ukrainisation of the Kyiv Imperial University of Saint Volodymyr.

Keywords: newspapers, Kyiv, the First Russian revolution, a historical source, Ukrainisation, the Kyiv University.

* * *

УДК 094.5(477):2–526.6

Засць О. В.,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
(Україна, Київ), lena_zaets@ipnet.ua

**ПРИВАТНІ КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ МИТРОПОЛИТІВ
ТА АРХІМАНДРИТІВ У СКЛАДІ БІБЛІОТЕКИ
КИЄВО–ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ**

Виявлено, що цілеспрямовано комплектуванням бібліотеки Духовний собор Києво–Печерської лаври не займався, однак бережно ставився до існуючих фондів і клопотався, щоб книжкові колекції архімандритів, митрополитів, ігуменів і простих ченців надійшли до книгозбірні. На основі власницьких знаків на книжках аналізується кількісний склад та особливості приватних бібліотек митрополитів, архімандритів починаючи з Петра Могили до 1919 р.

Ключові слова: книжкові колекції, книжкові зібрання, вище чорне духовенство, власницькі знаки.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається бібліотека Києво–Печерської лаври, що була передана до Всенародної бібліотеки України у 1921 р. Вона формувалася протягом багатьох століть. Власне, історія цієї бібліотеки відображає розвиток культури читання і збирання книг чернецтвом в Україні. Наразі актуальним в історичних дослідженнях є твердження про те, що православна церква в Російській імперії – це знаряддя проведення великодержавної політики в Україні. Однак не можна заперечити, що, оселившись у Києві і прослуживши багато років у Києво–Печерській лаврі, вони ставали патріотами цієї землі і багато робили для розбудови освіти й культури нашого краю. У більшості з них це було останнє місце служіння, вони заповідали Лаврі власні колекції книг, подарунків тощо.

Традицію книжкового збирання митрополитів із подальшою передачею в громадські установи чи обителі започаткував Петро Могила. У процесі дослідження не було виявлено фактів дарування книг монастирю до Петра Могили. В описі майна Києво–Печерської лаври за 1593 р. згадується лише 51 книга та 8 Євангелій в цінних оправах [1, арк. 6, 10]. А от після Петра Могили лаврські ченці – випускники Києво–Могилянської академії – почали збирати книги церковнослов'янською, польською, грецькою мовами та латиною, які залишилися в монастирі.

Петро Могила став архімандритом Києво–Печерської лаври 21 березня 1627 р. у віці 30 років. До кінця життя Петро Могила зібрав одну з найбільших бібліотек на Україні в той час. У ній були твори Сенеки, Горація, Цезаря, Цицерона, Макіавеллі, трактати Авіцени,

польські хроніки, руські літописи, хронографи. До його бібліотеки ввійшли також книги, успадковані від митрополита Іова Борецького – протеже і духовного наставника Петра Могили. В тому числі через це між ним та Ісаєю Копинським (наступником Іова Борецького) сталася ворожнеча. Будучи архімандритом Лаври, Петро Могила відкрив перше духовне училище, повернув Софійський собор та Видубицький монастир під владу православних, видавав багато творів та перекладів у друкарні Києво–Печерської лаври. Хоча в 1633 р. Петро Могила став митрополитом, Києво–Печерська лавра залишалася опорою в його діяльності коштами і засобами. Перед своєю смертю у 1646 р. митрополит написав заповіт про передачу бібліотеки і нерухомого майна до Київської колегії. Бібліотека Петра Могили в 1770–х роках, за розвідками Л. Шаріпової, становила 2131 книгу [2, с. 66]. Більшість – з його власноручними написами зберігаються в колекції Київської духовної академії, однак є такі й у фонді Києво–Печерської лаври. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ у складі бібліотеки Києво–Печерської лаври зберігається 14 книг з написами Петра Могили та 1 книга з бібліотеки Києво–Печерської лаври – у відділі стародруків та рідкісних видань. Це «Євангеліє учительне, або Збори повчань на всі неділі та свята року» Київ, 1637, шифр Кир. 677. Решта книг – це 8 латинських стародруків та 6 грецьких («ΒΙΒΛΙΟΝ» або книги житій святих грецькою мовою у 6 книгах).

Виявлено книгу в бібліотеці Лаври наступника Петра Могили – Сильвестра Косова (1642–1657). Це твори Суріануса Тхасинса, Caecilius. Opera. [Edidit Erasmus Roterodamus]. Basileae [Basel]: ex offic. Frobeniana, apud Ioannem Frobenium, II 1520, шифр Pall. 1223.

А от книг з власноручними написами Діонісія Балабана (1658–1663), Йосифа Нелобовича–Тукальського (1663–1676), Гедеона Четвертинського (1685–1690) в бібліотеці Лаври немає, хоча, можливо, такі були, але могли бути втрачені пізніше під час пожежі.

Значним є внесок у книжкову спадщину Лаври архімандритів. Почав таку традицію ще Іосиф Тризна. Він у січні 1647 р. став архімандритом Києво–Печерського монастиря. Під час його настоятельства відбулося приєднання Києва і території Війська Запорізького до Московської держави. У бібліотеці є 2 латинські стародруки: 1. Sacrorum Bibliorum vulgatae editionis Concordantiae, ad recognitionem iussu Sixti V. Pont. Max. Antverpiae: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1642. XX, [462] р. 2° Напис: «Joseph Tryzna», шифр IV 2/11.

2. Hieremias Drexelius (1581–1638). Aeternitatis prodromus mortis nuntius quem sanis, aegrotis, moribundis. Coloniae, Agrippinae: sumpt. Cornel ab Egmond et Sociorum, 1645. [12], 335, [9], [6], 152, [1], [10], 178, [1] р. 16° Напис: «Iosiphus Tryzna Archimandrita Pieczar», шифр VIII 7/59.

У 1656–1689 рр. Інокентій Гізель був архімандритом Києво–Печерської лаври й управляючим лаврською друкарнею. Він брав участь у виданні «Києво–Печерського Патерика» 1661, а також був автором першого підручника з вітчизняної історії «Синописа». Існує рукопис цього твору з бібліотеки Лаври (Інститут рукопису НБУВ. Ф.306. №359). Його філософські погляди відображені у праці «Мир з Богом человеку, или покаянное святое примиряющее Божии человека...

благословенієм и исправленієм...Инокентія Гизієля» Київ, 1669. Збереглася книга Іоанкія Галятівського «Ключ разумения» Львів, 1665 з дарчим написом від автора Інокентію Гизелю, шифр Кир. 608.

Книгозбірні Києво–Печерської лаври заповів свої книги відомий релігійний письменник, архімандрит Пустинно–Микільського монастиря Антоній (Радивилівський). У бібліотеці Софійського кафедрального собору залишилися його книги кирилицею, у бібліотеці Пустинно–Микільського монастиря – рукописи, а в книгозбірні Києво–Печерської лаври – стародруки латиною: 1. P. F. Ioanne de Rada Aragonio (1545–1608). *Controversiae theologicae inter S. Thomam, et Scotum; super quatuor sententiarum libros. Prima pars. Venetiis: Apud Ioannem Guerilium, 1618. 675 p.*; 8° Напис: «Ex libris Antonij Radziwiłowsky» шифр III 5/60; 2. Puento, Luis de la (1554–1624). R.P. Ludovico de Ponte Vallis-oletano, e Societate Iesu. *Dux spiritualis, in quo agitur / interprete p. Melchiore Trevinio eiusdem Societatis Iesu presbytero. Coloniae Agrippinae: Sumptibus Ioannis Kinchii Sub Monocerote, 1617. 720, 10 p.*; 8° Напис: «Ex libris Antony Radziwiłowsky» шифр IV 5/11.

Залишив значний слід в історії Києво–Печерської лаври архімандрит Іоанкія (Сенютович). За його перебування на цій посаді (1715–1729) у 1718 р. сталася страшна пожежа в Лаврі, яка знищила більшу частину бібліотеки. В «Історії Русів» так говориться про ті події: «Неоціненною втратою вважалася найперша в Росії, численна й найдавніша бібліотека, зібрана й збагачена великим князем Київським Ярославом Володимировичем і збережена в печерах від усіх попередніх ворожих нападів і руїн. У ній зберігалися тисячі рукописних книг і всіляких дорогоцінних манускриптів, писаних різними мовами, і багато з-поміж них такі, що ученим мужам не відомі, а особливо всі записки й документи, що до історії правління слов'янських племен та царств, їх законів і устроїв» [3, с. 283]. Можливо автор «Історії русів» перебільшує про присутність саме на території Лаври бібліотеки Ярослава Мудрого, бо пізніше ні митрополит Євгеній (Болховітінов), ні інші дослідники, ближчі до того часу, не згадували про те, що в Лаврі була найдавніша бібліотека Ярослава Мудрого [4, с. 189–190].

Поволі відбудовувався монастир і відновлювалася бібліотека. Архімандритом Іоанкієм (Сенютовичем) були куплені в Москві кілька старих книг для поповнення бібліотеки. Це, зокрема, «Бесіди» Іоанна Златоустого Москва, 1665, на якій зберігся напис «Року 1721 марта 1 сия книга куплена в Москве до Святой обители Киево–Печерской за всечестного его милости господина отца Иоанкия Сенютовича в той же святой Великой лавре на той час будучого архимандрита благословлена до Великой церкви Успения Пресвятой Богородицы й облюденія для общей потребы монастырской положена» шифр Кир. 1280 П. Такі ж самі написи мають «Псалтир» Москва, 1697 шифр Кир. 4300 П, та «Соборник» Москва, 1700 шифр Кир. 3117 П. Книги наразі перебувають у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Іоанкія (Сенютович) передав також до бібліотеки Лаври власне зібрання, яке складалося з 15 латинських стародруків, 2 Острозьких Біблій (Острог, 1581, шифр Кир. 762, Кир. 4476) та «Лексикон трехъязычный сиречь речений славянских,

эллино греческих и латинских сокровище из различных древних и новых книг собранное и по славянскому алфавиту в чине расположенное» Москва, 1709, шифр ХХІV 4/23.

Співчуваючи Лаврі через пожежу, свої книги заповів у бібліотеку викладач Києво–Могилянської академії, архімандрит Київського Пустинно–Микільського монастиря (1709–1726) Христофор (Чарнуцький). Таке бажання було всупереч монастирським правилам, згідно з якими все майно ченця успадковує обитель. Через опір братії цього монастиря не вдалося відразу виконати волю покійного – поховати його в Києво–Печерській лаврі, де він, як повідомляв Синоду печерський архімандрит Іоанкія (Сенютович), «воспринял монашеский образ и обещал жить до кончины своей». З цього приводу почався судовий процес між Лаврою і Пустинно–Микільським монастирем, завершенням якого стала ухвала Синоду 21 вересня 1726 р., яка зобов'язала Київську митрополію прослідкувати, щоб поховали архімандрита Христофора, згідно з його бажанням у Києво–Печерській лаврі. У своєму духовному заповіті Христофор (Чарнуцький) вказував: «Имение мое власными трудами нажитое так распоряжаю: книги латинские, польские, русские легкие на погорелую Киево–Печерскую библиотеку». Це 119 книг (7 церковнослов'янською мовою, 112 польською та латиною) та 51 рукопис [6, с. 441].

Подарував бібліотеці Києво–Печерської лаври 7 стародруків латиною святих Іоанн (Максимович). Після закінчення Києво–Могилянської академії в 1675 р. його залишили в ній викладачем латини. В автобіографічному творі «Путник» про цей період свого життя він повідомляє, що «від юності моєї багато безліч книг зібрав і тримав як велике багатство» [6]. Тоді ж він прийняв постриг у Києво–Печерській лаврі. Завдяки богословським знанням і проповідницькому таланту Іоанну було надано посаду лаврського проповідника. У 1680 р. його призначено економом Києво–Печерської лаври, в 1681 р. намісником Свенського монастиря, куди переселилися ченці в зв'язку з набігами турків на Київ. Звідти в 1695 р. переведений до Єлецького Успенського монастиря в Чернігові. В 1711 р. владику Іоанна призначили митрополитом Тобольським і всього Сибіру. Там книжкові зібрання владик поповнювали бібліотеку Тобольського архієрейського дому – найбільшу бібліотеку краю [7, с. 242].

Добре збереглася книга Лазара Барановича «Меч духовний» Київ, 1666, шифр Кир. 88 П, що належала митрополиту Київському і Галицькому Варлааму (Ясинському) (1690–1707). Невідомо, як вона потрапила до Лаври, бо своє книжне зібрання митрополит Варлаам заповів бібліотеці Софійського монастиря.

Основна частина книгозбірні митрополита Рафаїла (Заборовського) (1731–1747) перебуває у складі бібліотеки Київської духовної академії, що відображено в каталозі Л. Шаріпової [2, с. 198–203], однак і в бібліотеці Києво–Печерській лаври залишився один стародрук латиною: Druzbecki, Gaspare (1587–1662). *Fasciculus exercitiorum et considerationum, de praecipuis veritatibus Christianae sidei et sapientiae ad efformationem Christianae vitae, consecutionem salutis Aeterne, collectus. Cracoviae: Typis Vidue & Heredum Francisci Cezary, 1666. [6], 518, [6] p.* 8° Напис: «Hume librum habeo post

desendum illustrissimi metropolitas Rafail Zaborowicz», шифр V 6/68.

Митрополит Рязанський і Муромський Стефан (Яворський) свою бібліотеку пожертвував Ніжинському Благовіщенському монастирю, однак кілька книг подарував Лаврі, зокрема, Іоанна Златоуста «Беседи на 14 посланий апостола Павла» Київ, 1623, шифр Кир. 1110, Іоанна Златоуста «Маргарит» Москва, 1641, шифр Кир. 2987, Симеона Полоцького «Псалтир у віршах» Москва, 1680, шифр Кир. 3049.

Добре збереглися унікальні книги з бібліотеки відомого гравера Києво–Печерської друкарні архимандрита Антонія (Тарасевича). Видання його колекції є найкращими зразками європейської гравюри стилю бароко. Господар книг був знавцем в справі художнього друку і сам причетний до нього. Це:

1. Біблія. Острог: друкар Іван Федоров, 1581. [8], 276, 180, 30, 56, 78 арк. 4° Напис: «Post obitum Antonij Tarasewicz venit in numeris Librorum Bibliotheca Pecariensis», шифр Кир. 762.

2. Guevara, Antonio de (1480–1544). Horologium principum, quod ad normam vitae M. Aurelii Severi, imperatoris nobilissimi & philosophi prudentissimi. Francofurti ad Moenum: Impensis Joh. Baptistae Schoenwetteri Typis Matthaei Kempfferi, 1664. 754, [26] p. 8°. Напис: «Ex cath. Lib Danielis F. Post Obitum Antonij Tarasewicz Bibliotheca S. Magna Laura Kijovopchariensis monasterii A. 1728», шифр XII 5/16. Це історія правління імператора Марка Аврелія Севера за перекладом Антонія Геварія.

3. Atlas. Amstelodami: apud Fredericum de Wit, in Platea Vitulina vulgo de Kalver–straet, sub figno de Witte Pascaert, [1640]. [56] s.; 1°. Напис: «Антонія Тарасевича наместника Печерского», шифр XIX 7.

4. Cupio, Jakobo. Diversa animalia quadrupedia ad vivum delineata a Iacobo Cupio Atque æri insculpta a R. Persyn Iam vero in lucem edita per Nicolaum Ioannis Visscherum, 1641. 131 s.; 2°. Напис: «Сия книга отца Антония Тарасевича наместника Печерского наданная церкви Печерской» шифр XIX 94. Книга являє собою перспективи і зразки архітектури, зображення свійських тварин, птахів, побутових композицій, батальних сцен, проекти парків, зображення кораблів.

5. Serenissimorum Austriae Ducum, Archiducum, Regum Imperatorum Genealogia a Rudolpho I Habsburgensi, Cæsare, ad Ferdinandum II Rom. Imp. Semper Augustum & c. Ari incisa a Wolfgango Kiliano, Iconographo Augustano Augusta Vindelicorum. Augustae Vindelicorum: Sumptibus Wolfgangi Kiliani: 1623. [146] p.; 2°. Напис: «Сия книга отца Антония Тарасевича отдана церкви Печерской Богоматери обители, которая постраждала», шифр XIX 106. Це книга видавця Вольфганга Кіліана про генеалогію герцогів Австрії, ерцгерцогів, королів, імператорів від Рудольфа Габсбурга, Цезаря, Фердинанда.

6. Marolois, Samuel (1572–?). Opera mathematica ou oeuvres mathematic ques, traictans de Geometrie, perspective, architecture, et fortification. Nagaе–Comitis: ex officina Henrici Hondii, 1616. 58 p., 70 ill. 2° Напис: «Отца Антония Тарасевича Наместника Печерского для церкви Пречестныя Богоматери чудотворной Лавры Печерской...», шифр XIX 44.

Архимандрит Лаври Іларіон (Негребецький) (1737–1740) був вихованцем Києво–Могилянської академії,

після закінчення якої в 1720 р. прийняв чернечий постриг у Києво–Печерській лаврі. У 1721 р. він став ієродияконом, у 1722 р. ієромонахом, у 1722–1734 рр. був друкарем, водночас викладав курс риторики і богослов'я в академії, був членом Духовного собору Лаври, з 1735 р. – ігуменом приписаного до Києво–Печерської лаври Зміївського Преображенського монастиря. Архимандрит Іларіон приділяв велику увагу благоустрою монастиря, облаштуванню друкарні, залучав до служби в Лаврі випускників Київської академії [8, с. 582]. Два латинські стародруки з його книг до сьогодні збереглися в бібліотеці Києво–Печерської лаври: 1. Omnia Quotquot extant D. Ambrosii episcopi Mediolanensis opera primum per Des. Erasmum Rotterdamum, mox per Sig. Gelenium ... Basileae, 1567. [48], 366 p. 2°. Напис: «Ex libris archimandrite Hilariona Nehrebecki», шифр IX 2/17; 2. Jacobo Masenio (1606–1681). Speculum imaginum verita occultae, exhibens symbola, emblemata, hieroglyphica, aenigmata... Coloniae Agrippinae: Sumptibus Jacobi Promper, 1714. Напис: «Ex libris archimandrite Hilariona», шифр V 7/103. Архівна справа 1740 р. відображає листування між Бергером Шльонським і Києво–Печерською лаврою. Мова йде про книжки латинські (три скрині), замовлені архимандритом Іларіоном за реєстром із Шльонська (Сілезія) у «отцов езуитов», через пана Іоанна Равича з Київського магістрату. Книжки замовлено «для всегдашна великіе нашей Лаври потреби» та для поповнення «библиотеки, которая в 1718 году совсемь сгорела» [9, арк. 7].

10 квітня 1786 р. відбулася секуляризаційної реформа та виданий указ «Про штати Київської, Чернігівської... епархій», за яким у монастирів забрали всі маєтки, залишили лише невелику кількість землі та служителів. Замість цього призначали грошове утримання відповідно до штату, який не мав перевищувати норму. Митрополит Київський отримав посаду священноархимандрита Києво–Печерської лаври. Намісник Лаври став призначатися Святійшим Синодом. Члени Духовного собору Лаври – соборні старці – в кількості 12 осіб обиралися зі складу братії, а затверджувалися митрополитом Київським [10, с. 65].

Ці реформи в Лаврі відбувалися за архимандрита Зосими (Валькевича). Він став останнім Києво–Печерським архимандритом, якого вибрала братія. У 1786 р. його відправили архимандритом в Голосіївську пустинь. У цьому монастирі, згідно штату третього класу, могло перебувати не більше 12 ченців. Після смерті архимандрита Зосими в 1793 р. його книги надійшли до бібліотеки Лаври. Очевидно, спеціально книги отець Зосима не збирав, він був добрим господарником, а книги були переважно подарованими. Наразі в бібліотеці Києво–Печерської лаври віднайдені такі книги, що належали отцю Зосимі:

1. Псалми Давидові, 1777. 192 с. 4° (Грецькою мовою). Напис: «Из книг иеромонаха Зосимы», шифр II 6/47;

2. Платон (Левшин, Петр Григорьевич; 1737–1812). Православное учение или сокращёная христианская богословия для употребления его императорского высочества, пресветлейшего всероссийского наследника, благоверного государя цесаревича и великого князя Павла Петровича. Санктпетербург: Типография Императорской академии наук, 1765. 173 с. 2°. Напис:

«Его высокопреподобию Киево–Печерской лавры г. отцу архимандриту Зосиме от Платона», шифр III 4/32;

3. Великий пролог, 1777. [8], 504 с. 2°. (Грецькою мовою). Напис: «Из книг иеромонаха Зосимы», шифр V 2/177;

4. Тверския семинарии школьные упражнения 1778 года. 23 с. 2°. Напис: «Ставропигиальной Киево–Печерской лавры господину отцу священноархимандриту Зосиме с истинным усердием и почитанием», шифр XIII 4/32;

5. Увещание во утверждение истины. Санкт-петербург: Синодальная типография, 1766. [2], 133 л. 4°. Напис: «Его высокопреподобию Киево–Печерския лавры господину отцу архимандриту Зосиме, своему приятелю и благодетелю сию своих трудов книгу посылает Свято–Троицкой лавры архимандрит Платон 1769 июня 15 дня С. Петербург», шифр XXIV 6/21.

Нааявністю рідкісних видань вирізняється зібрання книг архимандрита Мелетія (Носкова; 1776–1851). Він походив з сім'ї священика Введенської церкви Києва, навчався в Києво–Могилянській академії, пізніше викладав там російську, грецьку, німецьку мови, арифметику. У 1809 р. прийняв чернечий постриг, того ж року був висвячений в ієромонаха, у 1814 р. став соборним ієромонахом Києво–Печерської лаври, у 1815 р. – архимандритом Київського Видубицького Михайлівського монастиря. З 1816 р. виконував обов'язки ректора Києво–Могилянської академії і викладав богослов'я, був настоятелем Братського Богоявленського монастиря. Після закриття академії 1817 р. був послідовно архимандритом кількох монастирів: Домницького Різдва Пресвятої Богородиці, Чернігівського Єлецького Успіння Пресвятої Богородиці, Острозького Спаського, Лубенського Мгарського Свято–Преображенського та одночасно ректором духовних семінарій: Чернігівської (1817–1824), Волинської (1823–1824), Полтавської (1824–1838). У 1838 р. його призначили архимандритом Связького Богородичного монастиря. З 1843 р. перебував на спочинку у Києво–Печерській лаврі. До сьогодні на некрополі Дальніх печер зберігся чавунний надгробок отцю Мелетію, встановлений родичем покійного [11]. Бібліотеці Лаври архимандрит Мелетій залишив 10 навчальних посібників та латинські стародруки.

До реформи 1786 р. митрополити Київські могли місцем проживання обирати або Лавру, або Києво–Софійський монастир. Тому своє майно і бібліотеку, якщо така була, митрополити заповідали бібліотеці Софійського кафедрального собору або Києво–Печерської лаври на власний розсуд. Так, митрополит Варлаам (Ясинський) (1690–1707), Тимофій (Щербацький) (1748–1757) та Євгеній (Болховітінов) (1822–1837) залишили свої книжкові колекції бібліотеці Софійського кафедрального собору. Та з 1786 р. ця традиція припинилася, бо будучи священно–архимандритами Києво–Печерської лаври, все майно ченця мало відійти обителі. І Лавра, звісно, домагалася того, щоб це майно отримати. Митрополит Євгеній (Болховітінов) щоб книги надійшли до Софійської бібліотеки, писав заповіт [12, с. 36]. Його наступники мали значні приватні книжкові колекції, про що свідчать описи майна економа Лаври та звіти Києво–Печерського Лаврського подвор'я в Санкт–Петербурзі, які після

смерті митрополитів завжди відправляли до Духовного собору Лаври. Опис майна в Лаврі після смерті митрополита складався в присутності судового пристава. У Санкт–Петербурзі в будинку, що належав Києво–Печерській лаврі, також майно та всі речі запаковували в ящики для поштового відправлення в Київ і складали акт. Так було після смерті митрополита Арсенія (Москвіна) (1860–1876) та Філофея (Успенського) (1876–1882) [13, арк. 291]. З архівної справи відомо, що пакували книги в кілька ящиків, отже, їх було багато. Зараз у бібліотеці далеко не всі книги, які належали митрополитам, мають екслібриси, що дозволяє їх віднести до власності митрополитів Арсенія і Філофея. Отже, ці митрополити мали книги, користувалися ними, але не турбувалися упорядковувати свої зібрання, зробити якісь ознаки належності книг.

Теж саме можна сказати про митрополитів Платона (Городецького) (1882–1891), Іоанікія (Руднева) (1891–1900) та Феогноста (Лебедева) (1900–1902). У фонді бібліотеки Києво–Печерської лаври збереглося 36 книг із дарчими написами владиці Платону, хоч згідно з описом майна, який залишився після смерті митрополита, було 960 книг [13, арк. 293]. Можна не сумніватися, що всі книги надійшли до бібліотеки, бо господарча звітність і облік у Лаврі були зразковими. Уся література, яка має написи, була подарована сучасниками митрополита і відображає події, нові історичні дослідження, актуальні на той час течії богослов'я та свідчить про значний книжковий матеріал, який видавався в країні.

Подібна ситуація з книжковою колекцією митрополита Іоанікія (Руднева). Хоча книг із дарчими написами лише 46, та згідно з описом, що залишився після смерті високопреосвященнішого Іоанікія, книг і брошур надійшло до бібліотеки 1090 одиниць [14, арк. 116]. У більшості вони не мають ніяких поміток власника. Книги з написами дарувалися сучасниками митрополита на згадку, на знак поваги, та свідчать про розмаїття духовно–морального читва того часу. На одній із книг є напис: «В библиотеку его святейшества Иоаникия, митрополита Московского и Коломенского от Олонецкого и Петрозаводского епископа Павла 12 июня 1886 г.» Сучасники знали, що владику Іоанікія збирає книги.

Митрополит Феогност (Лебедев) був на київській кафедрі лише два роки (1900–1902). Згідно з описом його майна від 23 січня 1903 р. в присутності судового пристава, в Києві в митрополичих покоях було 2500 книг різних назв, які мали надійти до бібліотеки Лаври [14, арк. 112]. Та лише 5 книг з маргінальними написами Феогноста віднайдено наразі в бібліотеці Лаври. Він так само не упорядкував свій книжковий спадок.

Значний внесок у культуру книжкового збирання вищого духовенства Лаври зробив митрополит Флавіан (Городецький) (1903–1915). Окрім того, що його зібрання переважало чисельністю всі попередні (близько 20 тис. книг), він склав каталог своєї бібліотеки та побудував для неї окреме приміщення на території Лаври (корпус №5).

У той самий майже час залишив обителі бібліотеку і намісник Лаври Антоній (Петрушевський) (1896–1909). Вона складалася з 859 назв, у кількості 1060 книжних одиниць. Книги архимандрита Антонія разом з укладеним каталогом надійшли до бібліотеки Лаври в 1912 р.

У 1919 р. до складу бібліотеки Києво-Печерської лаври потрапила частина книг митрополита Антонія (Храповицького) (1918–1919), а саме 1615 книжкових одиниць. До книг не було каталогу, але на них є наліпки з шифрами, зроблені власником, коли він ще був архієпископом Харківським (1914–1917).

Цілеспрямовано як у навчальному закладі в бібліотеці Києво-Печерської лаври фонди не формувалися, але оскільки присутня література з усіх галузей знань, то можна припустити, що її основу склали саме митрополітичкі колекції. Треба ще зважити, що етична культура в середовищі вищого духовенства другої половини XIX ст. була такою, що дарувати книги було почесно. Більше того, за відсутності сім'ї та матеріальних витрат, лише у книгах і відображалися інтелектуальні уподобання власників. Приватні бібліотеки вищого чорного духовенства є частиною культури певного часу.

Список використаних джерел

1. Документи, относящиеся к истории Киево-Печерской лавры // Институт рукопису НБУВ. – Ф.306. – №73.
2. Charipova, Liudmila. Latin books and the Eastern Orthodox clerical elite in Kiev, 1632–1780. – Manchester, 2006.
3. История русов или Малой России / сочинение Георгия Конисского архиепископа Белорусского. – Москва, 1846.
4. Болховитинов Євгеній (митрополит). Вибрані праці з історії Києва / упор., вст. ст. та додатки Тетяни Ананьєвої. – Київ, 1995.
5. Кагамлик С. Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.): монографія. – Київ, 2005.
6. «Путник» – автобіографічне сочинення святиителя Іоанна (Максимовича); вступ. ст. Серафима (Шлькова) [Електронний ресурс]. – <https://www.sedmitza.ru/data/2013/03/08/1235482128/Putnik1.pdf>
7. История литературы Урала кон. XIV–XVIII вв. – Москва, 2012.
8. Звід пам'яток історії та культури України: енцикл. вид.: у 28 т. – Київ, 1999. Кн.1. Ч.1. А–Л.
9. Переписка 1740 р. з Бергером Шліонським // ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп.1 маловажливі. – Спр.10.
10. Евгений (Болховитинов). Описание Киево-Печерской лавры с присовокуплением разных граммат и выписок, объясняющих оное, также планов Лавры и обеих пещер. – Киев, 1826.
11. Поховання Мелетія Носкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/lavra/blizhni-pecheri-1120-st/pohovannya-meletiya-noskova-1851>
12. Руківіцина-Гордзієвська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховитинов): Біобібліографія. Бібліотека. Архів. – Київ, 2010.
13. О назначении высокопреосвященнейшего Платона архиепископа Херсонского и Одесского митрополитом Киевским и Галицким // ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп.2 мон. – Спр.1109.
14. О назначении митрополита Киевского и Галицкого Иоанникия // ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп.2 мон. – Спр.1110.

References

1. Dokumenty, odnosjashiesja k istorii Киево-Печерской лавры // Instytut rukopysu NBUV. – F.306. – №73.
2. Charipova, Liudmila. Latin books and the Eastern Orthodox clerical elite in Kiev, 1632–1780. – Manchester, 2006.
3. Istorija rusov ili Maloj Rossii / sochinenie Georgija Konisskogo archiepiskopa Belorusskogo. – Moskva, 1846.
4. Bolhovitinov Jevgenij (mytropolyt). Vybrani pracj z istorii' Kujeva / upor., vst. st. ta dodatky Tetjany Anan'jevoi'. – Kyi'v, 1995.
5. Kagamlyk S. Kyjevo-Pechers'ka lavra: svit pravoslavnoi' duhovnosti i kul'tury (XVII–XVIII st.): monografija. – Kyi'v, 2005.
6. «Putnik» – avtobiograficheskoe sochinenie svjattitelja Ioanna (Maksimovicha); vstup. st. Serafima (Shlykova) [Elektronnyj resurs]. – <https://www.sedmitza.ru/data/2013/03/08/1235482128/Putnik1.pdf>
7. Istorija literatury Urala kon. XIV–XVIII v. – Moskva, 2012.
8. Zvid pam'jatok istorii' ta kul'tury Ukrai'ny: encykl. vyd.: u 28 t. – Kyi'v, 1999. Kn.1. Ch.1. A–L.

9. Perepyska 1740 r. z Bergerom Shlionskym // CDIAK Ukrai'ny. – F.128. – Op.1 malovazhlyvi. – Spr.10.

10. Evgenij (Bolhovitinov). Opisanie Киево-Печерской лавры s prisovokupleniem raznyh grammat i vypisok, ob#jasnjajushhiih onoe, takzhe planov Lavry i obeih peshher. – Kiev, 1826.

11. Pohovannja Meletija Noskova [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/lavra/blizhni-pecheri-1120-st/pohovannya-meletiya-noskova-1851>

12. Rukavicyna-Gordzjjevs'ka Je. V. Kyi'vs'kyj mytropolyt Jevgenij (Je. O. Bolhovitinov): Biobibliografija. Biblioteka. Arhiv. – Kyi'v, 2010.

13. O naznachenii vysokopreosvjashhennejshogo Platona arhiepiskopa Hersonskogo i Odesskogo mitropolitom Kievskim i Galickim // CDIAK Ukrai'ny. – F.128. – Op.2 mon. – Spr.1109.

14. O naznachenii mitropolita Kievskogo i Galickogo Ioanikija // CDIAK Ukrai'ny. – F.128. – Op.2 mon. – Spr.1110.

Zaiets E. V., candidate of historical sciences, researcher Vernadsky National Library of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lena_zaiets@ipnet.ua

Private books collections metropolitan and archimandrites that are consisting by library Kiev–Pechersk Lavra

Revealed, that purposefully staffing the Library, Intellectual cathedral monastery was not involved, but carefully treated existing assets and petitioned to book collections archimandrites, metropolitans, abbots and monks, came to the common library. Thankfully to reform, declared in 1786, after which metropolitans became archimandrites of Kiev–Pechersk Lavra, what means they became members of monastery community, and their property after theirs' death had come to Lavra. Basing on proprietary marks on the books shows the number of members and features private libraries metropolitans, archimandrite, since Peter Graves to 1919. If in XVII–XVIII centuries metropolitans and archimandrites, such as Petr Mogila, Silvestr Kosov, Iosif Trizna, Inokentii Gizel, Antonii Radivilovskii, Ioann Maksimovich, Varlaam Yasinskii, Rafail Zaborovskii, Stefan Yavorskii, Antonii Tarasevich have small book collections, which explains by high cost of these books and its rarity; and a low assortment of native publications. However, these were rare compositions, which were given to them by famous church hierarchs with hand-written ex-libris. In XIX – beginning of XX century metropolitans and archimandrites were gathering the books and collected whole libraries after them. Metropolitans Platon (Gorodetsii), Ioaniki (Rudnev), Feognost (Lebedev), Flavian (Gorodetski), Antonii (Hrapovitskii), archimandrite Antonii (Petrushevskii) gave Lavra thousands and more book. From heirs' collections are significant parts of monastery funds.

Keywords: book collections, above the black clergy proprietary marks.

* * *

УДК 94(477):271.2–788(477–25):2–29

Петрушко Л. А.,
аспірантка, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
liudmyla1991@ukr.net

НЕПРАВИЛЬНА ПЕЧАЛЬ У ТЕКСТІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА: ФОРМАТ, ПРИЧИНИ, ПРОПЕДЕВТИКА

Одним із важливих напрямів сучасної історіографії є історія емоцій. В її основі лежить погляд на почуття як такі, що визначаються не лише психологічним фактором, але й культурним. Результативні механізми, які впливають на всі стадії реакції людини на подію, знаходяться в текстах.

Статтю присвячено одній із найвідоміших і найпопулярніших в середовищі читачів пам'яток українського середньовіччя – Патерика Печерської обителі – і тому погляду на заборонені неадекватні емоції, який відображений у ній. Згідно з текстом Отчника, неправильно є печаль, що має гріховну основу/причини, гріховну сутність і призводить до гріховних/негативних наслідків. У тексті актуалізована (із негативними оцінками) скорбота за таких обставин, як втрата/відсутність матеріальних благ, труднощі подвигів і нешанобливе ставлення з боку ближніх, тобто печаль, яка невідповідна монашеським чеснотам. Призначення аналізованих повідомлень полягало у представленні етики по-християнськи правильного переживання таких ситуацій.

Ключові слова: історія емоцій, регулятивні механізми, Києво-Печерський патерик, «неправильна» печаль.

Одним із перспективних напрямів у сучасній історіографії є історія емоцій. В її основі лежить погляд на почуття як такі, що носять культурний, сконструйований характер [1]. Не заперечуючи психологічного підходу, історики емоцій зосереджують